

Posof'un güneydoğusundaki Ilgar Dağı'nda kış, en az yedi ay sürüyor. Bu dağın 2 bin 650 metresinden sonra kızıltilkinin hakimiyet alanı başlıyor. Yer yer üç metre derinliği bulan kar ve sert rüzgarlarda mücadele eden kızıltilki bütün bu olumsuz koşullara rağmen ne hakimiyet alanını daraltıyor, ne de bölgesini terk edip alçaklara iniyor.

Kızıltilki

Doęu Anadolu'da, yüksek platoların en büyük avcıları onlar. Dikkatli ve evikler. Kemirgen sayısını denetim altında tuttuklarından bölge halkından da zarar görmüyorlar. Ardahan'ın kızıltilkileri, üç metreyi bulan kara, dondurucu soğuk ve fırtınalara karşın hakimiyet alanlarını asla terk etmiyorlar.

YAZI VE FOTOęRAFLAR: ALKİM N

Karın Kızılı

Tilkilerin yazın kızıl kahverengi olan kürkleri, kışla beraber griye dönüşüyor. Bu değişimi tetikleyen ise havaların soğuması değil, karın yağmasıyla her yerin beyaza bürünmesi. Bu nedenle kar ilk indiğinde tilkilerin kürkleri de hemen değişmiyor; kahverengiliğini sürdürüyor. Ancak bir hafta sonra hepsi gri olacak.

Ardahan merkez ilçesine bağlı Ömerağa köyünde olduğu gibi Kuzeydoğu Anadolu'da halkın çoğunluğu hayvancılıkla geçiniyor. Tarım önemli bir yer tutmadığından hem doğa kimyasal ilaçlarla kirlenmiyor, hem de bölgedeki insan faaliyeti sınırlı kalıyor. Bu da bozkırları tilkilere bırakıyor.

Ardahan'a daha 30 kilometre vardı. Aralık ayının başındaydık ve etraf karla kaplanalı bir ay olmuştu. Yolun açılması için iki saattir arabada beklediğim yer Allahüekber Dağları'nın kuzeyinde, 2 bin 100 metre yükseklikteydi. Burası Kuzeydoğu Anadolu'daki platoların en yüksek ve kışı en sert geçen yaylalarından birisidir.

Dışarıda sıcaklığın eksi 17 santigrat derece olduğunu bilmeme rağmen arabadan inip etrafta dolaşmaya başladım. Yaklaşık 50 metre uzağımdaki tepenin hemen arkasında daireler çizerek uçan iki kuzgun dikkatimi çekti. Sürekli dalıp çıkıyorlardı. Bu hareketlerinin anlamını biliyordum. Orada ya bir av, ya da leş vardı. Tepeye doğru yürüdüm. Dizlerimi aşan karda varlığını hissettirmemek için sürünmeye başladım. Kuzgunların ilgilendiği şeyi görebildiğim noktaya geldiğimde durdum. Bir kayakartalı karların üzerinde ölü bir kızıltilkiyi yiyordu. Birkaç saniyede bir güçlü pençeleriyle tuttuğu tilkinin etinden bir parça koparıp yutuyordu. Ara sıra yakınındaki bir

taşın üstünde duran ikinci bir kayakartalı taciz eden kuzgunları kontrol ediyordu.

Tam olarak neler olup bittiğini anlayabilmek için bulunduğum yerden etrafı incelemeye başladım. Acaba tilkiyi onlar mı yakalamıştı yoksa, daha önceden ölmüş bir tilkiyi mi yiyorlardı? Karla kaplı geniş düzlükteki tilki ayak izleri onun avlanarak ilerlediğini gösteriyordu. İzlerinin bittiği noktada karlar ezilerek iki üç metre çapında bir alan açılmıştı. Etrafa kan ve tüylerle sarmalanmış kar topakları savrulmuştu. Eğer tilki önceden ölmüş olsaydı, kartallar onu parçaladığında, hayvanın kanı bu soğukta çoktan donmuş olacaktı. Ama etrafta kan vardı. Belli ki tilki, karın altında gezinen fareleri dinlemek için tüm dikkatini verdiğinde, tepesinde ona doğru süzülen kayakartalı fark etmemişti. Platonun en büyük avcısı av olmuştu.

Kars ve Ardahan illerini içine alan Kuzeydoğu Anadolu'daki platolar yılın neredeyse altı ayı kar altında kalıyor. Beyaz düzlükler, uzaklarda kirli beyaz bulutlar-

Nisan ayının sonuna doğru ilkbahar gelse de Ilgar Dağı'nın çukur yerleri hala karlı. Kuzeydeki ilçesi Posof dışında, Ardahan'da hemen hiç orman bulunmuyor. Bölgenin genel ekosistemi yumuşak tepelere yayılan yüksek dağ bozkırları; Ardahan'ın en alçak noktası ise denizden 1700 metre yükseklikte.

la bulunduğu için nerede gök, nerede yer başlıyor anlayamıyor insan. Her yer sadece beyaz. Yolda ilerlerken birkaç kilometrede bir, insan gözünün mesafeyi kestiremediği bu beyaz boşluğa baktığınızda bir nokta görüyorsunuz. Bu başı önünde oturmuş, karşısındaki delikten bir farenin çıkmasını bekleyen bir tilki.

Herhangi bir biyolojik çalışma yapılmamışsa da kızıltilki (*Vulpes vulpes*) popülasyonunun bu bölgede yüksek olduğunu anlamak çok zor değil. Tüm düzlüklerde sadece onlar var. Arazide sürdükleri bu yaşam onların çevrelerine ne kadar iyi uyum sağlayabildiklerini gösteriyor. Yüksekliklerin 1700 ile 3 bin 100 metre arasında değiştiği Ardahan'da he-

men hiç orman yok. Yumuşak yükselti-ler dağ bozkırları ve ıslak çayırlarla çevrili.

Kış aylarında kalınlığı bir metreden fazla olan kar, bölgenin genel ekosistemi yüksek dağ bozkırlarını kaplıyor. Yükseklerde ise kar kalınlığı üç metreye kadar çıkıyor. Fakat tilkilerin buralardaki hakimiyet alanlarını kullanma şekilleri ve bu alanın büyüklüğü değişiyor.

Ardahan'ın ilçeleri Damal ile Posofu birbirinden ayıran Ilgar Dağı'nın kuzey eteklerini sahiplenmiş bir tilkiyi iki yıldır izliyorum. Tüm yıl aynı yamaçlarda yaşıyor. Kışın üç metre derinliğindeki karda bile ne hakimiyet alanını daral-

tıyor, ne de daha alçak bölgelere iniyor. Ilgar Dağı'nın alt tarafındaki bölgeleri de başka tilki bireyleri sahiplendiği için herkes kendi alanıyla yetinmek zorunda. Avrupa ve Türkiye'de tilkilerin hakimiyet alanları 0.1 (100 bin metrekare) ile 50 kilometrekare arasında değişiyor. Ardahan'da ise bu 10 kilometrekareden fazla değil. Bu alanın büyüklüğü besin yoğunluğu, potansiyel yuvaların sıklığı gibi birçok değişkene bağlı. Alanın küçük olması, o bölgenin tilkiler için çok uygun bir habitat olduğunu kanıtıyor. Yani Ardahan'ın 10 kilometrekaresinde bile bireyler yaşamak için ihtiyaç duydukları kaynakları bulabiliyor.

Hakimiyet alanlarını çok iyi koruyan

tilkiler tarlafaresi gibi küçük memelilerle, kuşlarla, kuş yumurtalarıyla, kurbağalarla, böceklerle ve bazen de yabani meyvelerle besleniyor. Çok soğuklarda ise kış uykusuna yatmamış kemirgenleri avlamaktan başka seçenekleri kalmıyor. Toprağı kapatan kar tabakasında tarlafareleri, kuru otları ve bunların köklerini ararken tüneller açıyor. Bu tünellerden yürüyen fareleri yakalamak için tilkinin dikkatli ve çevik olması gerekiyor.

Bölgede arazi çalışmalarını yaparken sürekli tilkilerin avlanmalarını izliyorum. Karın üstünde duran tilkiler önce kafalarını sağa veya sola çevirerek aşağıdaki tünellerden gelecek sesleri duymaya çalışıyorlar. Farenin bir iki metre yaklaştı-

Hafif bir vücudunun olması belki de en büyük avantajı. Bu sayede avlanırken uzağa sıçrayabiliyor. Tilki 50 ila 100 metrekarelik bir alanda yaklaşık 50 dakika avlanıyor. Her sekiz denemeden birinde avını yakalıyor.

Ani Sıçrayış

Her tilkinin tek başına sahiplendiği bir hakimiyet alanı var. Diğer bireylere karşı çok iyi savunduğu bu alanda küçük memeliler, kuşlar, kurbağalar ve mevsimine göre de meyvelerle besleniyor. Karın yağmasıyla tilkinin temel besini, kış uykusuna yatmayan tarlafareleriyle sınırlandırıyor. Fareler kuru otları ve bunların köklerini ararken karın altında açtıkları tünelleri kullanıyorlar. Tilki de onları bu tünellerde ilerlerken çıkardıkları seslerden buluyor. Farenin tam yerini ise kafasını sağa ve sola çevirerek belirliyor. Sıçrayış sırasında kuyruğun arkadan öne doğru ilerlemesi, tilkinin ön ayaklarına verdiği gücü artırıyor. Tilki tarlafaresini ağızında parçaladıktan sonra bütün olarak yutuyor. Farenin kemik ve tüyleri ise vücuttan birkaç saat sonra dışkıyla atılacak.

Tilki çok iyi duyan kulakları, kalın kürkü, ufak deliklere girebilen sivri burnu ve daha birçok özelliğiyle bozkırın en başarılı avcısı. Ama bunlar onun da bir av olmasını engellemiyor. Karın altındaki tarlafarelerini bulmaya çalışırken kafalarını hiç yukarı kaldırmayan tilkiler, gökyüzünden sessizce gelen kayakartalının yemi olabiliyor.

ğını anladıklarında, gövdelerini arka ayaklarının yardımıyla bir ok gibi ileriye fırlatıyorlar. Ön ayaklarıyla kar tabakasını yarıp fareyi ayaklarının arasına almaya çalışıyorlar. Eğer ilkinde yakalayamazlarsa, avın gittiği yönü tahmin edip arka arkaya zıplayarak ilerliyorlar.

Her tilki bu şekilde yaklaşık 50 dakika avlanıyor. Bu süreyi kemirgenlerin bulunduğu 50-100 metre karelik bir alanda geçiriyor. Gözlemlerimde her sekiz denemeden birinde tilkinin başarıya ulaştığını belirledim. Yani 50 dakika içinde ortalama dört kemirgen ona yem oldu.

Çalışmalarında Hanak'ın ilçe merkezinde evlere yakın avlanan bir tilkiyi sürekli izliyordum. Onu ilk gördüğümde

gözlerinin olmadığını düşündüm. O kadar kısıklardı ki neredeyse yok gibiydi. Bu nedenle ona "Kısıkgöz" adını verdim. Ardahan'da gördüğüm tilkilerin içinde en çelimsizi Kısıkgöz'dü. Tüyleri cansız ve seyrek. Hanak'ın hemen kuzeyini sahiplenmişti ve buna ilçenin en dışındaki evlerin bahçeleri de dahildi. Avlanmak için çok vakit harcıyordu. O yüzden de köpeklerin tacizine en çok o maruz kalıyordu. Kısıkgöz diğer tilkilerden farklı olarak karın altını dinlerken kafasını hiç hareket ettirmiyordu. Bir noktaya öylece bakıyor ve sonra atlıyordu.

Av sırasında Kısıkgöz, kemirgenlere o kadar fazla yoğunlaşıyor ki, etrafındaki hiçbir şeyi duymuyordu. Bir keresin-

de onu Hanak'ın evleri yakınında avlanırken gördüm. Dikkatini ava öylesine vermişti ki, kendisine usulca yaklaşan çoban köpeğini görmedi. Ancak 10 metre kala onu fark etti ve hızla kaçmaya başladı. Neyse ki, ayaklarının altındaki özel yapı sayesinde köpekle arasındaki uzaklığı hemen açıp uzaklaştı.

Ardahan ve Kars gibi yılın büyük bölümü kar altında kalan bölgelerdeki tilkilerin ayaklarının altı tüylerle kaplı. Bu tüyler tilkinin üşmesini engellerken, taban alanını genişleterek kara batmamasını da sağlıyor. Zaten hafif ve küçük vücutlu olduğundan bu geniş ayakları sayesinde karda istediği gibi hareket edebili-

yor. Bunun tilkiye sağladığı kolaylıklar var. İlki tehlike anında yere ne kadar güçlü basarsa bassın kara batmadan hızlıca kaçabilmesi. İkincisi ise hakimiyet bölgelerinde saatlerce üşümeden dolaşıp avlanabilmeleri. O gün Hanak'ta tilkiyi kovalayan çoban köpeğinin ise hemen hiç şansı yoktu. Koşmaya başladıktan birkaç saniye sonra kara batarak birkaç takla attı ve orada kalakaldı.

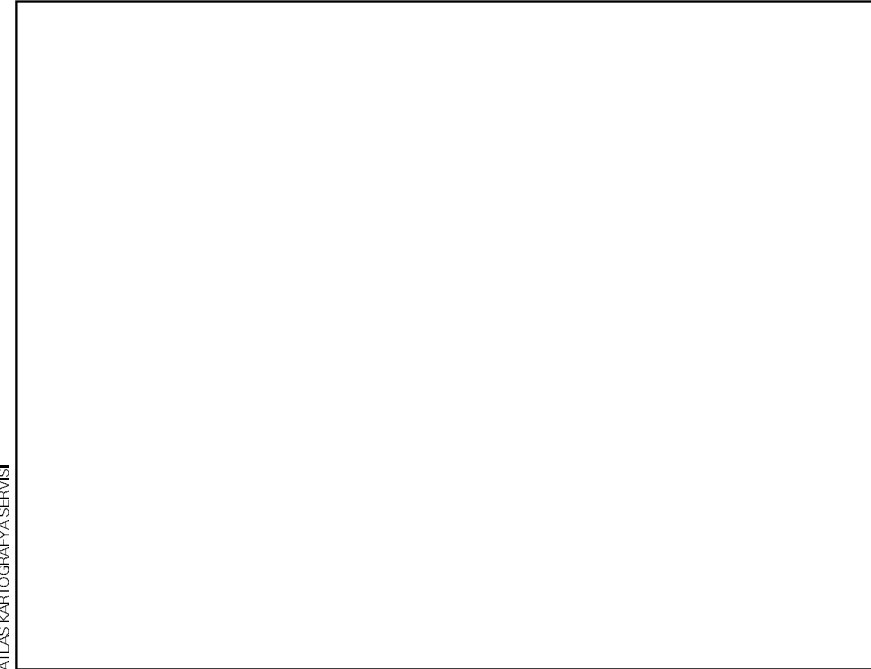
Tilkinin iyi bir avcı olması sadece çok iyi evrimleşmiş fizyolojik yapısıyla ilgili değil. Hakimiyet alanındaki kemirgenlerin nerelerde yuvalanıp beslendiklerini bulması gerekiyor. Arazi çalışmalarında tilkilerin bu iş için devamlı belirli bölgelerde bulduklarını gördüm. Hatta bu

Alkım Ün, Ardahan'a bağlı Hanak ilçe merkezinin kuzeydeki bölgeleri sahiplenen bir tilki bireyini yaklaşık iki yıl boyunca gözlemledi. "Onu ilk gördüğümde gözlerinin olmadığını düşündüm. O kadar kısıklardı ki neredeyse yok gibiydi." diyen Alkım -tilkiye "Kısıkgöz" adını taktı. Bir süre sonra Kısıkgöz, Alkım'a o kadar alıştı ki, onu gördüğünde kaçmıyordu bile.

Bahar hem havaların ısınması, hem de besin çeşidinin artması demek. Karın erimesiyle birlikte amfibiler ve küçük memeliler kış uykularından kalkıp doğaya çıkıyorlar. Birçok kuş türü Kuzeydoğu Anadolu'daki dağ bozkırlarına göç ediyor. Ve tilki de yeniden kahverengiye dönen kürküyü daha fazla av buluyor.

ATLAS KARTOGRAFYA SERVİSİ

bölgeler yerleşim yerlerine yakın bile olabiliyordu. Bunlar onların tarlafaresi yuvalarını buldukları bölgelerdi. Çoban köpeklerinin tacizini göze alan tilkiler bu yerlerden vazgeçmiyorlardı.

Tilkiler yılda iki kez kürk değiştiriyor. İlkbaharda kızıla dönen kürkleri ekimden sonra gri oluyor. Böylece uzun kış aylarında karın üzerinde neredeyse farkedilemez hale geliyorlar.

Kızıltilkilerin Kuzeydoğu Anadolu'daki popülasyonu Anadolu'nun diğer bölgelerine göre daha fazla. Bunun temelinde iki sebebi var. Birincisi ilk bakışta garip gelse de, bölgedeki zorlu kış koşulları. Yerel halk köyün hemen yakınına kadar gelen tilkileri çok umursamıyor. Araba yolları dışında en az bir metre karla kaplı bölgede ne köpeklerin, ne de insanların ilerlemesi olanaksız.

İkinci sebep ise bölgedeki insanların temel geçimlerini tarımla değil hayvancılıkla sağlaması. Tarım hiç yapılmıyor değil. Ama sınırlı olduğu için hem insanlar büyük alanları işgal etmiyorlar, hem de bozkırların doğal yapısı tarım ilaçları ile bozulmuyor. Bu da tilkilerin beslen-

Kısıkgöz sert esen rüzgarda ilerliyor. Vücudu çelimsiz ve tüyleri cansız. Ağır kış koşulları hayatlarını zorlaştırırsa da tikiler bu coğrafyaya son derece iyi adapte olmuş. Fakat soylarını devam ettirebilmeleri bu adaptasyonlarına değil, gelecekte Türkiye doğası üzerine insanların alacağı kararlara bakıyor.

mek için yeterli sayıda kemirgeni bulabilmesini sağlıyor. Böylece köylere gelip kaz ve hindi gibi kümes hayvanlarına saldırıyor ve insanların düşmanlığını kazanmıyorlar.

Yerel halkın tilkilere bakışı genelde olumlu, tabii eğer son birkaç yılda kendi kümes hayvanlarına bir zarar gelmemişse. Ardahan il merkezine bağlı Altaş köyünün muhtarı Cengiz Toker, köyün dışındaki evlerde oturanların yaban hayvanlarına karşı çok anlayışlı olmadığını söylüyor. Bunun nedeni aç kalmış bir tilki ya da kurt sürüsü köye geldiğinde önce bu evlerdeki evcil hayvanlara saldırmaları. Yine de insanlar tilkilerin son 20 yılda doğadaki kemirgen sayısını çok iyi kontrol ettiğini görmüş. Bu da halkın tilkileri rahat bırakmalarını sağlamış.

Doğrudan rekabet içinde olmamalarına karşın kurtların popülasyonundaki herhangi bir değişiklik tilkileri de etkiliyor. Geçen yıla göre bu kış bölgede kurtların sayısı çok arttı. Köylüler avlanma ve bölgeyi kullanım şekilleri tilkilerden çok farklı olan kurtların bu yıl birçok tilkiyi öldürdüğünü söylüyor. Ardahan'da yaptığım gözlemler geçen kışa göre tilki

sayısının oldukça azaldığını gösteriyor. Yerel halkla yaptığım görüşmelerde ise kurt sayısında artış yaşandığı kışları takip eden yaz mevsiminde, bölgenin fare ve sıçandan geçilmediğini öğrendim. Bu da tilkilerin kurt popülasyonlarından ne kadar etkilendiğini doğruluyor.

Kısıkgöz'ü 2003 Aralık ayının başına kadar gözlemledim. En uzun gözlemim 20 gün sürdü. Sonra ise o bölgeye yolum düşmedi. 2004 Mart'ında Hanak'tan geçerken onu aradım ama bulamadım. Bölgesinde başka bir birey dolaşıyordu.

Aradan bir yıldan fazla vakit geçti. Nisanın ortasına gelince karlar erimeye ve dereler dolup taşmaya başladı.

Üstümde süzülen şahinler ve küçük ormankartalları Afrika'da başladıkları göçün yorgunluğunu atıp, tilkinin yaptığı gibi kemirgenlerin peşinde bozkırı taramaya başladılar. Kuzeydoğu Anadolu'daki platolarda zor ve uzun geçen bir kışın ardından soylarını devam ettirmek isteyen erkek kızıltilkiler eş bulmak için rekabete girişti. Son derece iyi adapte oldukları bu doğada yaşamlarını devam et-